

Beszámoló az OTKA K 100606 sz. projekt teljesítéséről

A projekt Hazai György vezetésével 2012. február elsején kezdődött és az eredeti futamidő szerint 2016. január 31-én ért volna véget. A vezető kutató 2016 januárjában bekövetkezett halála miatt és a pénzmaradvány értelmes felhasználása érdekében az NKFIH engedélyezte a futamidő egy éves meghosszabbítását, ami lehetővé tette a projekt egyetlen résztvevője, a munka dandárját végző Katkó Gáspár alkalmazásának 2016. november 10-ig történő meghosszabbítását. Az NKFI Hivatal kutatás-fejlesztésért felelős elnökhelyettesének engedélyével projekt a vezetését 2017 februárjában Fodor Pál, az MTA BTK tudományos tanácsadója és a befogadó intézmény főigazgatója vette át.

A projekt fő célkitűzései a következők voltak.

1. A *Ferec bade 'ş-şidde* című, korai oszmán-török nyelvű mese- és elbeszélés-gyűjtemény egyik, arab eredetire visszamenő, az MTA Keleti Könyvtárában található kéziratának (Török Qu.5) – a párizsi kézirat szövegét is figyelembe vevő – kiadásra való előkészítése, vagyis a szöveg átírása és a filológiai apparátus létrehozása.
2. A *Ferec bade 'ş-şidde* perzsa és arab változatában foglalt mesék motívumainak összeállítása a nemzetközi kutatásban ismert katalógusok (Thomsen, ill. Boratav-Eberhard) anyagának és metodológiai szempontjainak figyelembe vételével.
3. Az MTA Keleti Gyűjteményében őrzött Török F.43 jelzetű, *Hadikatü'l-zurefat* című mesegyűjtemény latin betűs átírásának és filológiai apparátusának elkészítése, valamint a kézirat előkészítése külföldi kiadásra. Az eredeti tervek között szerepelt a kéziratban található történetek motívumainak beazonosítása a Thomsen- és a Boratav–Eberhard-féle mesekatalógus alapján.
4. Az elkészült átírások alapján – ahogy az a korábban szintén OTKA támogatással megvalósult szövegkiadások esetében is történt – a szövegek nyelvészeti feldolgozása. Ennek célja az volt, hogy a 14–16. századi oszmán-török nyelvi változásokat az ún. numerikus módszer alapján térképezzék fel, s ezzel jóval összetettebb és egyértelmű kritériumrendszert alkossanak a török nyelvtörténet periodizációjához.
5. A régóta OTKA-támogatással (is) készülő *Turkologischer Anzeiger/Turcology Annual* című turkológiai bibliográfia következő köteteinek elkészítése.

Az MTA Keleti Könyvtárában őrzött, a párizsi példány mellett világszinten is egyedülálló arab nyelvváltozatból oszmán-törökre fordított *Ferec bade 'ş-şidde* szövegének feldolgozása már korábban megkezdődött, de a projekt keretében fejeződött be. Az első fázisban az arab betűs oszmán-török szöveg latin betűs átírása készült el. Miután ellenőrizte és javította a munkatársa (Fodor Gábor) által átírt szöveget (közel 210 fólio), Hazai György a szöveg nyelvtani elemzését, a használt szó- és igeváltozatok kiválogatását, a szövegben gyakran használt szavak, kifejezések egységesítését végezte el a felbukkanó alakok írásmódjának elemzése révén, majd elkészültek a lábjegyzetek. A jelenleg 420 oldalas kritikai szöveg lényegében kiadásra kész.

A projekt futamidejének legnagyobb részében az eredeti vezető kutató érdeklődése (és részben, sajnos, teljesítőképességének hanyatlása), valamint a részvevő kutatók csekély száma (1 fő) miatt elsősorban a *Hadikatü'l-zurefat* című kézirat feldolgozására koncentrálták az erőket. Ez kezdetben viszonylag egyszerű feladatnak ígérkezett, de menet közben számtalan olvasati nehézség adódott, amelyek javarészt a kéziratot elkészítő írnok hibáiból adódtak. Ugyanakkor éppen ezek a következetlenségek értékes nyelvtörténeti információkat tartalmaznak, amelyeket jól fel lehetett használni a projektleírásban vázolt nyelvtörténeti vizsgálatokhoz.

A kézirat átírása az eredeti terveknek megfelelően jó ütemben haladt, így 2014 végére elkészült a közel kétszáznyolcvan fólióból álló szöveg nyers változata. Mivel a munkálatok folyamán rengeteg értelmezési és olvasati probléma akadt, több alkalommal igénybe vették İsmail Parlatur és Hatice Aynur török professzorok segítségét. 2013 decemberében, ill. 2015 májusában kétszer két héten keresztül İsmail Parlaturral, az Ankarai Egyetem nyugalmazott oktatójával közösen áttekintették az eredeti kézirat legkritikusabb pontjait, amelyeket az ő útmutatásai alapján részben sikerült rendbe tenni. Mivel a kézirat számos további buktatót tartalmazott, 2015 szeptemberében a projektvezető meghívta Hatice Aynurt, az isztambuli Şehir Üniversitesi oktatóját, akinek segítségével az MTA Keleti Gyűjteményében az eredeti kézirat tanulmányozása során sikerült néhány olyan oldalt is rekonstruálni, ahol a szöveg jelentősen elmosódott. Mivel ezeket a lapokat sem mindenhol sikerült teljes egészében kibetűzni, a jövőben kell keresni olyan változatot is, amely megegyezik a Keleti Gyűjteményben őrzött variánssal. Ez azonban nem könnyű feladat, mivel a *Hadikatü'l-zurefat* egy indiai–iráni eredetű meseciklus, a Papagáj-könyv egyik variánsa, amelynek oszmán-török nyelvű változatairól mind ez ideig nem született egyetlen feldolgozás sem, s tudományos igényű szövegkiadásokkal sem rendelkezünk. Hatice Aynur

közreműködésével sikerült rendbe tenni a verses betétek egy részét is, aki emellett számos javaslatot tett a bevezető rész átírásához, amelyet egytől-egyig elfogadtunk és beépítettünk.

A szöveg feldolgozása során világossá vált, hogy a benne szereplő motívumokat nem lehet sem a Thomsen, sem pedig a Boratav–Eberhard-féle katalógus alapján azonosítani, mert azok elsősorban a török népmesék elemzéséhez nyújtanak segítséget, a *Hadikatü'l-zurefat*-ot pedig az indiai–iráni kulturális közegeken belül kell elemezni és ott kell keresni a párhuzamait. Ugyanakkor a kézirat számtalan olyan történetet tartalmaz, amelyek nagy hasonlóságot mutatnak a magyar csodaszarvas-mondával. Éppen ezért ezeket érdemes lesz később magyar fordítással együtt külön is megjelentetni, hiszen fontos adalékként szolgálhatnak a magyar őstörténet kutatásához.

Hazai György professzor haláláig folyamatosan dolgozott az elkészült nyers változaton, de betegsége sajnálatosan megakadályozta abban, hogy a kézirat korrektúrájával teljesen elkészüljön. Hazai György egész tudományos pályafutását az oszmán-török nyelv történetének szentelte, a kandidátusi értekezésétől kezdve a nagydoktori disszertációjáig. Ez utóbbi munkájában, amely később nyomtatásban is megjelent, igyekezett átfogó képet adni az oszmán-török nyelv XVII. századi állapotáról. Később már azt a célt tűzte ki maga elé, hogy a lehető legtöbb szövegmélek bevonásával megrajzolja az oszmán-török nyelv történetét a kezdetektől egészen a XVIII. század végéig. Ehhez kiváló alapanyagoknak bizonyultak az OTKA K 100606 sz. projekt keretében átírt szövegek, mert jó támpontot nyújtanak a török hangtan és igerendszer változásainak minél jobb megismeréséhez. Hazai György az általa kialakított numerikus vizsgálati módszerrel teljes erejével dolgozott az igei kategóriák feldolgozásán, de halála megakadályozta abban, hogy befejezze. Mivel ma Magyarországon nincs senki, aki rendelkezne azzal a tapasztalattal és nyelvészeti tudással, amelyre ő hosszú évtizedek alatt szert tett, így sajnós a projektnek ezt a részét már nem lehet befejezni.

Hagyatéknak rendezésekor több félkész variáns is előkerült, amelyek között először kronológiai sorrendet kellett felállítani, majd ezután, a legutolsó változat figyelembe vételével végrehajtani a szükséges módosításokat. 2016 februárjában Katkó Gáspár Ísmail Parlaturral együtt újra átnézett több kritikus részt, s ezeket, illetve a verses betéteket nagyjából sikerült rendbe tenniük. Így a szöveg egészében véve jó állapotban van, de a kiadásra történő előkészítés és szerkesztés előtt még össze kell olvasni a szöveget, részben a vokalizáció miatt, részben a Korán-idézetek beazonosítása, részben pedig néhány nehezen olvasható rész ellenőrzése miatt.

A Turkologischer Anzeiger c. bibliográfiának elkészült és megjelent a 29. kötete (Wien, 2014, 278 p.). A 30. kötet anyaggyűjtése befejeződött, a szerkesztés is befejezés előtt áll, és idén megjelenik. Ezzel azonban a vállalkozás végét is ér, mivel a kötet szerkesztői és bécsi kiadói úgy döntöttek, hogy ebben a formában betöltötte feladatát, a digitális korban ebben a formában nem érdemes folytatni. Az 1973-ban indult bibliográfia az elmúlt évtizedekben a nagy nőtt turkológus szakma egyik legfontosabb segédlete volt, óriási segítséget adott a hatalmasra duzzadt szakirodalom követéséhez.

A projekt a sajnálatos esemény, a vezető kutató halála ellenére sikeresnek ítéhető. A kéziratok olyan állapotban vannak, hogy körülbelül egy éves munkával nyomdába adhatók. Az MTA BTK turkológiai csoportja rendelkezik azzal a szaktudással, hogy az ehhez szükséges teendőket elvégezze. Személy szerint is kötelességemnek érzem, hogy elhunyt kollégám sok éves munkáját ne hagyjuk veszendőbe menni. A berlini Klaus Schwarz Verlag, amelynél Hazai György hasonló típusú munkái az elmúlt évtizedben megjelentek, e kötetek kiadását is örömmel vállalja. Így minden adott ahhoz, hogy a projekt legfőbb célkitűzései valóra váljanak.

Fodor Pál

